

"הטובים לטיס" - האמנם? השינויים שחלו במעמד הטייס בין מלחמת ששת הימים למלחמת לבנון השנייה

ד"ר דנה אגמי מולכו

אוניברסיטת בר אילן

בשנות ה-60 של המאה ה-20 נהג מפקד חיל האוויר, אלוף עזר ויצמן, להחדיר לטייסיו ללא הרף את ההכרה שהם הטובים ביותר, "הטובים לטיס". חיל האוויר טבע את המונח כדי לעודד את הגיוס של הדור הצעיר והאיכותי לקורס הטיס. הדימוי של הטייס ההרואי נותר בתודעה הישראלית, ועם השנים סייעה הסיסמה בעיצוב דימויו של חיל האוויר בציבור כמקור לאיכות ומצוינות. מחקר זה הוא ניסיון ראשון לחקור את הנושא.

מטרת המחקר לבחון אם חל שינוי במעמדו של לוחם צוות האוויר ובאיתנות הסיסמה "הטובים לטיס" סביב שני אירועים: מלחמת ששת הימים (1967) ומלחמת לבנון השנייה (2006). שתי המלחמות משקפות הלך רוח שונה בחברה הישראלית, בעוד האחת ממחישה את שיא פריחתם של לוחמי צוות האוויר, השנייה מציגה תמונה שונה. הנחת המחקר היא כי יש קשר הדוק בין מעמדו של הטייס בחברה הישראלית לסיסמה "הטובים לטיס".

במחקר שאלתי שתי שאלות: האם חל שינוי במעמד הטייס בין שתי המלחמות, ומהם ההסברים האפשריים לתופעה מנקודת המבט הסובייקטיבית של לוחמי צוות האוויר? למחקר שלוש השערות בשל שינויים רבים שחלו בהיבטים חברתיים, אסטרטגיים-טכנולוגיים ומגדריים, והשפיעו באופן ניכר על חיל האוויר וטייסיו. ראשית, תהליכים חברתיים בהם עליית ערכים אינדיווידואליסטים והפיתוי הכלכלי במגזר האזרחי, הביאו לשחיקה במעמד הצבא בחברה וכפועל יוצא נפגע מעמד הטייס. שנית, שינוי אופי הלחימה ופיתוחים טכנולוגיים הרחיקו את הטייס משדה הקרב, הקטינו את חשיפתו לסכנה ופגעו במעמדו כלוחם אווירי. שלישית, כניסתן של נשים לקורס הטיס, שהיה סגור בפניהן עד 1996, שינתה את דמותו של הלוחם האווירי.

מבנה הדוקטורט

המחקר כלל שישה פרקים. בפרק הראשון סקרתי את התמורות שחלו בחיל האוויר על ציר הזמן. בשלושת הפרקים הבאים הצגתי את סקירת הספרות התיאורטית והאמפירית הרלוונטית בתחום יחסי צבא-חברה, שינוי אופי הלחימה בדגש על הפיתוחים הטכנולוגיים ויחסי צבא-מגדר ובסקירת הספרות הצגתי את המושגים המעגנים את הרקע התיאורטי העומד בבסיס המחקר הנוכחי. לאחר מכן פירטתי אודות מערך המחקר – סקר דעת הקהל ושיטת המחקר האיכותנית – וניתחתי את ממצאי המחקר לנוכח הקריטריונים שהגדרתי. שילבתי בין מתודולוגיה כמותית (סקר דעת קהל באמצעות מכון גיאוקרטוגרפיה בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית בישראל – 512 נשאלים – שבחן את עמדתו של הציבור בישראל סביב מעמד הטייס והסיסמה "הטובים לטיס") לאיכותנית (ראיונות עומק עם לוחמי צוות אוויר מטייסת "הסילון הראשונה" [117] ממלחמת ששת הימים

וממלחמת לבנון השנייה), ועקב כך תיקפתי את ממצאי המחקר מכמה זוויות שונות. לסיכום דנתי במסקנות המחקר, בהשלכותיהן ובתרומתן הייחודית. על אף האתגרים שיש במחקר מסוג זה, איסוף וניתוח נתונים סטטיסטיים יחד עם איכותניים מרחיבים את נקודת המבט המחקרית, מעשירים את המחקר וכן את ההבנה והדיוק אודות התופעה הנחקרת. הפרדיגמה המרכזית של המחקר היא איכותנית, כאשר הניתוח הסטטיסטי מצטרף לניתוח הפרשני ואינו מחליף אותו.

ממצאים

קרוב למחצית מהציבור בישראל סבור כי חל שינוי במעמד הטייס בין מלחמת ששת הימים למלחמת לבנון השנייה. במסגרת הסקר עלה כי יש זיקה בין מעמד הטייס לסיסמה, וכי הרוב הגורף (שני שלישים) מכיר ומסכים עימה שהיא אמת מידה חברתית בחברה. כמו כן רוב הציבור סבור כי מבין ההסברים האפשריים לתופעה שינוי היחסים בין הצבא לחברה ושינוי אופי הלחימה השפיעו יותר מיחסי צבא-מגדר על השינוי.

קרוב למחצית מהציבור הישראלי סבור כי חל שינוי במעמד הטייס בין שתי המלחמות. מכאן עלה הצורך בבחינה מעמיקה של התמורות שחלו במעמד הטייס בחברה מנקודת מבטם של לוחמי צוות האוויר. באמצעות ניתוח השוואתי של ראיונות העומק משתי קבוצות המחקר בחנתי אם מתפסות הסובייקטיבית של הלוחמים חל שינוי במעמדו של לוחם צוות האוויר, ומהם ההסברים האפשריים לתופעה.

לוחמי צוות האוויר שנבחרו למדגם הם טייסי קרב שהשתתפו במלחמת ששת הימים או במלחמת לבנון השנייה. הממצאים העלו כי הרוב המוחלט של המרואיינים טוענים כי חל שינוי במעמד הטייס בחברה הישראלית. כמו כן מרביתם סבורים כי השינוי הוא שלילי, כלומר חל כרסום במעמדו. מניתוח הממצאים עולה כי בעוד מרבית המרואיינים של מלחמת ששת הימים מסכימים עם הסיסמה "הטובים לטיס", רוב המרואיינים של מלחמת לבנון השנייה אינו מסכים עימה, ונראה כי חיוניותה דעכה עם השנים. בעוד הקבוצה הראשונה הסבירה את התופעה באמצעות שינוי אופי הלחימה והפיתוחים הטכנולוגיים בשדה הקרב, הקבוצה השנייה הסבירה את השינוי באמצעות התמורות ביחסי צבא-חברה כאשר כמה מהם טענו לשילוב בין השניים.

הדעות היו חלוקות בנוגע להשפעת ירידת מעמדו של הצבא בעיני החברה על מעמד לוחמי צוות האוויר, כאשר מחצית מהמרואיינים גורסים כי ירידת מעמד הצבא השפיעה על תפיסת הטייסים והביאה לירידת מעמדם בחברה הישראלית. בדומה להשערת המחקר הטוענת כי הישגים כלכליים הפכו לסמל סטטוס ויוקרה בחברה המאדירה חומרנות, ציינו רוב המרואיינים כי לפיתוי הכלכלי בשוק האזרחי יש השפעה על הטייסים. כמו כן מרביתם סבורים כי שינוי הערכים בחברה הישראלית, הבא לידי ביטוי בעליית ערכי טובת הפרט על חשבון ערכי טובת הכלל, השפיע על לוחמי צוות האוויר שדגלו בתפיסה אינדיווידואליסטית של הגשמה עצמית.

כלל מרואייני המחקר ציינו כי השינויים בעולם הלחימה בשילוב הפיתוחים הטכנולוגיים, השפיעו באופן מכריע על תפיסת לוחמי צוות האוויר. מרביתם סבורים כי הטכנולוגיה מורידה את רמת הסיכון בלחימה, והופכת את תפקידו של הטייס למסוכן פחות בהשוואה לעבר. רוב המרואיינים

טענו כי כטמ"מים מחליפים את תפקידו של לוחם צוות האוויר, וכך למעשה מרחיקה הטכנולוגיה את הטייס משדה הקרב ופוגעת במעמדו כלוחם.

בבחינת מרקם היחסים בין הצבא למגדר מרבית הנשאלים משתי קבוצות המחקר סבורים כי כניסתן של נשים לקורס הטיס, בעקבות בג"ץ אליס מילר (1995), לא השפיעה על מעמדו של לוחם צוות האוויר. על אף שרוב הנשאלים היו בעד שילובן של נשים בקורס הטיס, הם טענו כי מהלך זה לא נחל הצלחה. על אף שינויים פוליטיים, חברתיים וטכנולוגיים מרחיקי לכת שהכשירו את הקרקע לכניסת נשים לקורס הטיס, הלוחם האווירי עדיין נתפס כסמל של גבריות. מעל שני עשורים עברו מכניסתן לראשונה של נשים לקורס, אולם למרות הציפייה כי ישפיעו על תמהיל לוחמי צוות האוויר, בפועל חלקן בקרב מסיימי הקורס זניח וקורס הטיס נותר מעוז גברי.

בעוד לוחמי צוות האוויר טוענים כי חל כרסום בסיסמה במהלך השנים, הציבור הישראלי עדיין שבוי. מרבית מהנשאלים הסבורים כי חלה שחיקה באיתנות הסיסמה, טוענים כי חל גם כרסום במעמדו של לוחם צוות האוויר. בהשוואה בין דעת הקהל ודעתם של לוחמי צוות האוויר במטרה לבחון את ההסברים לתופעה, נראה כי הן בקרב הציבור הישראלי הן בקרב לוחמי צוות האוויר עולה התובנה כי שינויים במרקם היחסים בין הצבא לחברה, יחד עם שינוי אופי הלחימה והפיתוחים הטכנולוגיים, הם המשפיעים ביותר על השינוי שחל במעמד הטייס בחברה הישראלית.

חידושים במחקר

מחקר זה דן בסוגיה שלא נדונה בספרות הקיימת, והוא ניסיון ראשון לחקור את הנושא. המחקר שפך אור על יחסי צבא חברה, שינויים באופי הלחימה ויחסי צבא מגדר ובחן את השפעתם על מעמדו של הלוחם האווירי. מטרתו הייתה להציע הסברים אפשריים לשינוי שחל במעמד הטייס בחברה הישראלית, ועל כן הוא בחן את התפיסות והחוויית הסובייקטיבית של לוחמי צוות האוויר. המחקר הרחיב את ספרות הקיימת, ואתגר אותה מבחינה אינטלקטואלית ותיאורטית. יש ספרות ענפה על ירידת קרנו של הצבא בחברה, אולם החידוש במחקר זה הוא התובנות הייחודיות בנוגע להשפעת יחסים אלה על מעמדו של הלוחם האווירי המאירות את התופעה בצורה שונה.

המחקר למעשה הוא נדבך נוסף בחקר הכרסום במעמד הצבא בחברה הישראלית, ומציע בסיס אמפירי איכותני ייחודי לכך. הוא פיתח את קו מחשבתם של חוקרים כמו: סטיוארט א' כהן, אורי רם, יואב פלד וגרשון שפיר, שטענו כי שינוי הערכים שחל בחברה הישראלית ומרכזיות הפיתוי הכלכלי במגזר האזרחי הובילו לירידת מעמדו של הצבא בחברה. בתחום שינוי אופי הלחימה ומרכזיות הטכנולוגיה, המחקר המחיש את השינוי המהפכני בשדה הקרב שהובילו הכטמ"מים. המחקר עסק בדילמות השונות שבין האדם למכונה בשדה הקרב, והדגים כיצד בלוחמה הפוסט-הרואית משתנים חוקי הלחימה בדגש על מיקומו ותפקידו של הלוחם האווירי. כמו כן הוא אתגר את שדה המחקר הפמיניסטי הצבאי, והוסיף נדבך ייחודי כאשר בחן כיצד נשים השפיעו על דמותו של לוחם צוות האוויר.

סיכום

מחקר זה מציג ומנתח את הלכי הרוח בחברה הישראלית סביב מעמד לוחם צוות האוויר ואיתנות הסיסמה "הטובים לטיס" מחד גיסא, ומנתח את תפיסתם הסובייקטיבית של לוחמי צוות האוויר מאידך גיסא. המחקר בחן את השינויים שחלו במעמדו של הטייס במהלך ארבעה עשורים שבהם חלו תמורות ביחסי צבא חברה, שינוי אופי הלחימה בדגש על פיתוחים טכנולוגיים ויחסי צבא-מגדר. בעוד במלחמת ששת הימים בלטה הסיסמה "הטובים לטיס", ולא היה עוררין על מעמדו ההרואי של הטייס, במלחמת לבנון השנייה שהתאפיינה בביקורות חברתיות ותקשורתיות רבות חל כרסום במעמדו של הטייס והטלת ספק באיתנות הסיסמה. בית הספר לטיסה החל לחנך את דור הטייסים הצעיר לצניעות, ולכן הדגש עבר מ"הטובים לטיס" ל"המתאימים לטיס", כאשר הסיסמה היא "השמים הם הגבול, והדרך דרך ארץ". עבודת מחקר זו מצביעה שהסיסמה "הטובים לטיס" תיזכר בחברה הישראלית כחלום באספמיה, מעין אוטופיה שאין בכוחנו להשיג עוד.